

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

СТРЕЛЬЧЕНКО Ксенія Сергіївна

УДК 811.111'1+811.111'22+811.111'37(043.3)

**НОМІНАТИВНИЙ ПРОСТІР *MYSTERY*:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТИ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ХХ–ХХІ СТ.)**

10.02.04 – германські мови

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Колесник Олександр Сергійович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра германської філології,
професор.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Потапенко Сергій Іванович,
Ніжинський державний університет імені Миколи
Гоголя,
кафедра германської філології,
завідувач кафедри;

кандидат філологічних наук, доцент
Гнаповська Людмила Вадимівна,
Сумський державний університет,
кафедра іноземних мов Навчально-наукового інституту
бізнес-технологій «УАБС»,
завідувач кафедри.

Захист відбудеться "25" травня 2018 р. о 10.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.08 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-б.

Автореферат розісланий "24" квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. П. Калитюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертаційну роботу присвячено вивченню одиниць сучасної англійської мови, що утворюють номінативний простір MYSTERY, у лінгвокогнітивному та лінгвосеміотичному ракурсах.

У сучасному мовознавстві поглиблюється тенденція до задекларованої раніше в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми (О. С. Кубрякова, В. З. Дем'янков) міждисциплінарності досліджень (R. Dirven, R. Langacker, L. Talmy). Зокрема, багатоаспектний аналіз явищ мови та мовлення дозволяє реконструювати їхнє етноспецифічне концептуальне підґрунтя (К. І. Мізін, А. М. Приходько) або визначити універсальні закономірності функціонування кодів різної природи, дотичних до моделювання різноманітних станів речей у світі / світах (О. С. Колесник). Саме до явищ універсального характеру належить низка явищ, осмислюваних як "таємниця".

Історичні зрушення в семіосфері людства й лінгвоспільнот (Ю. М. Лотман) віддзеркалюють набуття людиною й лінгвоспільнотами досвіду взаємодії зі світом / світами різного ступеня реальності. У таких взаємодіях розгортаються відносно стереотипні соціокультурні сценарії, перебіг яких є варіативним, а остаточний результат непевним. Енерго-інформаційні взаємодії, що реалізуються в семіотично окреслених полях цих картин під час здійснення людиною практичної, пізнавальної, мовно-мовленнєвої та іншої діяльності, виявляють закономірності синергетичного характеру, які співвідносяться з енігматичними феноменами (О. С. Колесник), а в концептуалізованій іпостасі розглядаються як ТАЄМНИЦЯ. Загалом, "енігматичні феномени" демонструють нечіткий і варіативний характер взаємодії відкритих систем, нелінійну каузативну логіку таких інтеракцій і неможливість достеменно передбачити вибір вектору подальшого поступу системи у "точці біфуркації". З огляду на фокус роботи на англійськомовних репрезентаціях вказаного феномену, базовий концепт і відповідний номінативний простір визначаються як "MYSTERY".

Антропоцентризм як базовий принцип сучасної лінгвістики (О. С. Кубрякова) та ідея «втіленого» пізнання (M. Johnson, G. Lakoff, E. Rosch, E. Thompson, F. Varela) зумовили розгляд простору як базової категорії, у термінах якої інтерпретуються й піддаються категоризації інші явища й процеси. Тематика концептуалізації простору розглядалася у вітчизняних (А. Е. Левицький, І. В. Недайнова, С. І. Потапенко) та в зарубіжних дослідженнях (L. A. Carlson, R. Langacker, L. Talmy, S. Levinson).

Прагнення сучасних лінгвістичних студій до експланаторності мотивує застосування поняття «простір» як для осмислення навколишньої дійсності, так і для структурування матеріалу, що вивчається. Відповідно, простір може розглядатися, «по-перше, як об'єкт номінації з позицій лінгвокогнітивного, ономаціологічного, семантичного, словотвірного, а можливо, і лінгвокультурологічного й міжкультурного аналізу; по-друге, як форма представлення отриманих у результаті дослідження даних» (А. Е. Левицький). У реферованому дослідженні простір визначається як універсальний спосіб аранжування номінативних одиниць, що вербалізують концепт MYSTERY.

Попередні дослідження таємниці з перспективи філології відбувалися переважно у площині детективного жанру (Т. О. Бехта, Н. Ю. Філістова,

S. Knobloch, C. Reitz, C. J. Rzepka), розглядалася етимологія та семантика іменникових вербалізаторів концепту ТАЄМНИЦЯ (А. Б. Калюжна, І. В. Змієва), його дискурсотворчий потенціал у класичному детективі (А. Б. Калюжна), також було досліджено мовні засоби відображення містичного (О. Б. Галич). Утім, на окрему увагу заслуговує вивчення лінгвосеміотичних характеристик мовних знаків, що вербалізують когнітивні структури, пов'язані з власне оперуванням людиною неповним або прихованим знанням.

Теоретичне підґрунтя роботи становлять положення теорії систем і лінгвосинергетики (Н. Haken, J. Holland, Н. Maturana, М. R. Schroeder, Т. І. Домброван, С. М. Єнікеєва, О. В. Клименюк, Л. С. Піхтовнікова), когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології (R. Langacker, L. Talmy, О. М. Кагановська, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, Й. А. Стернін), фреймової семантики (С. А. Жаботинська), теорії концептуальної метафори та метонімії (М. Johnson, Z. Kövecses, G. Lakoff, G. Radden, F. J. Ruiz de Mendoza Ibáñez), лінгвосеміотики (W. Nöth, Ch. W. Morris, Ch. S. Peirce, T. A. Sebeok) та теорії міфологічно орієнтованого семіозису (О. С. Колесник), лінгвопрагматики (Ф. С. Бацевич, Н. Р. Grice, G. Leech).

Міжпарадигмальність сучасної лінгвістики, гносеологічний релятивізм як методологія, що акцентує інтегративність дослідницьких процедур та відносність інтерпретацій даних, зумовлює **актуальність** дослідження вербальних репрезентацій таємниці як універсального явища буття, властивого для динамічних взаємодій систем різного рівня та природи. Актуальним є міждисциплінарне вивчення засобів англійської мови, що втілюють уявлення представників англійської мови про низку явищ і процесів, співвіднесених із браком, приховуванням і пошуком інформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до колективної наукової теми «Грамматика, семантика, прагматика у тексті і дискурсі» кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (тема затверджена вченою радою Інституту філології, протокол № 8 від 26 травня 2017 року). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №3 від 26.03.2015 р.) та уточнено спеціалізованою вченою радою К.26.133.08 (протокол №3 від 15.02.2018 р.).

Мета дисертаційної роботи полягає у здійсненні багатоаспектного аналізу різнорівневих одиниць сучасної англійської мови, що утворюють номінативний простір MYSTERY.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити визначення концептуального та номінативного просторів;
- розробити методіку дослідження складників номінативного простору MYSTERY;
- реконструювати ментальні структури, що утворюють концептуальний простір MYSTERY;
- змодельовати матрицю концептуального простору MYSTERY;
- з'ясувати лінгвокогнітивні основи засобів вторинної номінації складових концептуального простору MYSTERY;

- визначити організацію номінативного простору MYSTERY;
- проаналізувати семантичні, структурні та прагматичні особливості елементів номінативного простору MYSTERY в сучасній англійській мові.

Об'єктом дослідження є одиниці сучасної англійської мови, що складають номінативний простір MYSTERY.

Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні та лінгвoseміотичні особливості мовних знаків, що утворюють номінативний простір MYSTERY в англomовних художніх творах ХХ–ХХІ століть.

Матеріалом дослідження слугувала англomовна художня проза (48 романів та 2 збірки оповідань) ХХ–ХХІ століть. Загальний обсяг проаналізованих творів становить 14615 сторінок.

У дослідженні застосовується методика, що поєднує такі **методи**: методи компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій для визначення семантичної структури елементів номінативного простору MYSTERY; елементи етимологічного аналізу для реконструкції внутрішньої форми його складників; метод суцільної вибірки для формування корпусу мовних одиниць, що утворюють номінативний простір MYSTERY; метод фреймового моделювання для встановлення відношень між складниками концептуального простору MYSTERY; метод аналізу концептуальної метафори й метонімії для систематизації концептуального підґрунтя створення засобів вторинної номінації елементів концептуального простору MYSTERY; елементи дискурс-аналізу для визначення тактико-стратегічного наповнення сценаріїв ПРИХОВУВАННЯ та РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі вперше здійснено аналіз номінативного простору MYSTERY в сучасній англійській мові з позицій семіотики й когнітивної лінгвістики. *Новим* є встановлення семантичної структури концепту MYSTERY. *Вперше визначено* концептуальний простір MYSTERY як синергетичну систему й *розглянуто* мовні знаки відповідного номінативного простору, що втілюють уявлення англomовних лінгвоспільнот про енігматичні феномени. *Змодельовано* зв'язки між компонентами концептуального простору MYSTERY у вигляді фреймової мережі та *проаналізовано* їх сценарну реалізацію. *Вперше реконструйовано* концептуальні моделі, що лежать в основі непрямих номінацій MYSTERY в сучасній англійській мові. *Визначено* характеристики номінативного простору MYSTERY та проаналізовано функціонально-семантичні й структурні особливості його складників. *З'ясовано* тактико-стратегічне наповнення сценаріїв ПРИХОВУВАННЯ та РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ через розгляд дискурсивної реалізації складників номінативного простору MYSTERY.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що основні положення та висновки дисертації про семантичні, структурні та прагматичні особливості елементів номінативного простору MYSTERY становлять внесок до теорії номінації, когнітивної лінгвістики та лінгвoseміотики, а саме: поглиблюють уявлення про когнітивну та семіотичну природу номінативних і концептуальних просторів та їх складників, інтерпретативні механізми й процедури, системну організацію та функціонування мовних одиниць різних рівнів у дискурсі.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з тим, що отримані дані можуть бути застосовані при викладанні когнітивної семантики (розділ

«Концептологія»), теорії комунікації (розділ «Прагмалінгвістика»), у спецкурсах із лінгвосеміотики («Типи мовних знаків», «Іконічність мовних знаків»), лінгвосинергетики («Самоорганізація одиниць в мові й мовленні»).

Апробацію результатів дослідження здійснено на засіданнях кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (2014–2017 рр.) та на *десяти конференціях*, у тому числі *семи міжнародних*: Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологічна наука в міждисциплінарному контексті» (Київ, 2015), Ювілейній X Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2016), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Мова. Культура. Комунікація: інноваційні підходи до вивчення мов та літератур» (Чернігів, 2016), IX Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми термінології, перекладу і філології: виклики та перспективи» (Чернівці, 2016), VIII Міжнародній науковій конференції «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2016), «Urgent Problems of Philology and Linguistics» (Будапешт, 2016), Міжнародній науковій конференції «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції і новаторство» (Харків, 2017); *трьох всеукраїнських*: III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції розвитку та функціонування слов'янських і германських мов» (Миколаїв, 2015), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова як засіб міжкультурної комунікації» (Херсон, 2016), II Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, магістрантів, аспірантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства» (Київ, 2017), *круглому столі* молодих учених, аспірантів та магістрантів «Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства» (Київ, 2016), *міжкафедральному семінарі* «Слово, речення, текст: новітні підходи та напрацювання» (Київ, 2017).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації висвітлено в *одинадцяти* одноосібних публікаціях: *десяти* статтях, з яких *дев'ять* у наукових фахових виданнях України та *одна* в періодичному науковому виданні іншої держави, а також у тезах *однієї* доповіді на міжнародній науково-практичній конференції. Загальний обсяг авторських публікацій з проблематики дослідження становить 6,43 друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (261 позиція, з яких 148 іноземними мовами), джерел довідкової літератури (12 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (50 позицій) та додатків. Обсяг тексту дисертації – 178 сторінок, загальний обсяг дисертації – 234 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, указано форми їх апробації та структуру роботи.

У **першому розділі** "Теоретичні засади вивчення номінативного простору MYSTERY в аспекті взаємодії відкритих систем" розглянуто сутність енігматичних

феноменів з позицій соціальних та гуманітарних наук, визначено семантичну структуру концепту MYSTERY та проаналізовано етимологію вербалізаторів його ядерної зони, узагальнено особливості просторового моделювання концептуалізованих та вербалізованих знань про світ у ракурсі інтегративних лінгвістичних студій, запропоновано визначення номінативного та концептуального просторів MYSTERY, представлено взаємодію їхніх компонентів у просторово-часовому вимірі, у контексті силової динаміки та з точки зору лінгвоаксіології, викладено методіку дослідження номінативного простору MYSTERY.

Філософські дослідження представляють бачення сутності таємниці як невідомого, що становить перспективу для пізнання; непізнаваного, що є невіддільним людському розуму, а також прихованого, засекреченого від потенційного реципієнта (К. Г. Фрумкін). Таємниця розглядається як властивість інформації (К. L. Scheppele), тип соціальної інтеракції, процес «непередавання» повідомлення (B. Sievers), протиставляється гласності (J. Westerbarkey) та співвідноситься з приватністю на основі семантичних відношень перетину (C. Schirrmeyer). З перспективи літературознавства таємниця виступає емблемою детективу, причому *mystery* слугує метонімічно мотивованою номінацією жанру *detective fiction*. У сучасному мовознавстві об'єктом дослідницького інтересу стає енігматичний дискурс як комунікативна подія, репрезентована енігматичним текстом, що передбачає пошук відповідей на запитання й завдання, та слугує реалізації освітньо-інформативних та розважальних цілей (О. С. Селіванова). Найдавнішим жанром енігматики є загадка, що становить єдність неповного чи трансформованого опису загаданого об'єкта та відгадки (Н. І. Голяд).

У соціальних науках відповідно до конфігурації взаємодій між суб'єктами, виокремлюються такі типи таємниці: *пряма таємниця* (А приховує від В секрет, який В хоче дізнатися); *послідовна таємниця* (А ділиться секретом з В, а третій суб'єкт – С – прагне дізнатися секрет А від В); *колективна таємниця* (А і В спільно створюють таємницю, а С прагне її дізнатися від А чи В). У кожному випадку власник таємниці може обрати одну з альтернатив – розкрити чи приховати інформацію, що матиме різні наслідки залежно від типу секрету (К. L. Scheppele).

З точки зору лінгвоконцептології MYSTERY – це соціоуніверсальний концепт, оскільки характеризується параметрами |+універсальність| |+регулятивність| |+параметричність| (А. М. Приходько). Концепт MYSTERY є ментальним утворенням, що віддзеркалює притаманні для представників англомовної лінгвокультури уявлення про об'єкт (істоту, предмет або ситуацію), інформація про який є недоступною чи недостатньою за якісними / кількісними ознаками для суб'єкта у певному часопросторі, при чому така інформаційна недостатність викликана властивостями самого об'єкта, ситуативним станом речей або впливом іншого суб'єкта. За результатами компонентного аналізу словникових синонімів ключового слова-репрезентанта аналізованого концепту (іменника *mystery*), семантична структура цього концепту утворюється такими семами: характеристика інформації (кількість, якість, доступність), носій ознаки 'таємничість' (істота, неістота, ситуація), суб'єкт певного виду діяльності (сприйняття, мислення, емоційна чи раціональна оцінка, практична діяльність), що взаємодіє з таємницею, та час

існування таємниці. Етимологічний аналіз та зіставлення результатів з даними сучасних лексикографічних джерел дозволяє зробити висновок про те, що діяхронічно незмінними ознаками концепту MYSTERY є його недоступність, відокремленість, складність, незрозумілість, а також необхідність пошуку відповіді (розв'язування), тоді як ідеї знаходження рішення шляхом обговорення немає в семантичній структурі аналізованого концепту в сучасній англійській мові.

Базовий характер просторових відношень у сприйнятті людиною дійсності мотивує широке застосування просторової метафори при моделюванні мовної та дискурсивної реальності в сучасному мовознавстві. *Простір* в епістемологічному сенсі виступає одним із видів лінгвістичної моделі та розглядається як «форма організації явищ мовного, концептуального, інформаційного, онтологічного планів, що передбачає об'єднання елементів одного рангу та має нелінійну, нежорстку поліцентричну структуру» (О. С. Колесник). Концептуальний простір MYSTERY є кластером концептів, пов'язаних із фокусним концептом MYSTERY, у той час як номінативний простір MYSTERY об'єднує вербалізатори елементів усього кластеру. Оскільки MYSTERY маркує стан речей з недостатньою інформацією, відповідні номінативні та інтепретативні практики є прогностично-варіативними й спираються на універсальні смисли, пов'язані з локалізацією, рухом, переміщенням, зіткненням тощо.

Як кластер ментальних структур, що інтегрується зв'язками з концептом MYSTERY і може розглядатися у вертикальному / ієрархічному чи горизонтальному / синтагматичному вимірі, *концептуальний простір MYSTERY* може бути представлений у вигляді інформаційної системи, визначальною характеристикою якої є оперування неповним чи неточним знанням. У її межах значимим є як набір, так і аранжування складових, властивості яких зазнають модифікацій при входженні до неї та залежать від контексту, в якому вони знаходяться. Важливою ознакою системи є також гетерогенність (А. Жаггеро), що має наслідком неоднорідність поведінки компонентів та утворення опозицій в її межах.

Концептуальний простір MYSTERY як інформаційна система складається з таких інваріантних компонентів: "затемненого інформаційного кванту" (власне таємниці), особи, яка приховує таємницю (УТРИМУВАЧА ТАЄМНИЦІ), особи, якій належить таємниця (ВЛАСНИКА ТАЄМНИЦІ), особи, що розв'язує таємницю (КВЕСТОРА). Кожен з цих компонентів може бути визначеним лише в контексті системи: таємниця як нечітка сутність передбачає наявність суб'єкта пізнання; особа, що приховує, зорієнтована на перешкоджання розв'язуванню. Водночас, структурні варіації аналізованого концептуального простору виявляються у вигляді імпліцитної реалізації ролей, а також накладання функцій. Наприклад, таємниця може виступати водночас і суб'єктом, що спричиняє розкриття, і об'єктом: *the mysteries of Organic Chemistry revealed themselves to me...* (Bradley, SBP, 11).

Кожен із компонентів інформаційної системи, у свою чергу, становить відповідну підсистему. У цьому сенсі таємниця (індивідуальний або колективний агент чи об'єкт, характеристики якого / способи взаємодії з яким є невідомими) представляється як дискретна структура з набором "затемнених" онтологічних, функціональних, темпорально-локативних й аксіологічних параметрів, здатна до адаптації та самопідтримки, що може бути представлена як фреймова мережа.

Протилежний процес – виокремлення лише релевантних характеристик та об'єднання елементів у категорії як метод спрощення моделі системи – визначається як агрегація (в епістемологічному сенсі). Водночас агрегація виступає онтологічною властивістю системи, вказуючи на можливість виникнення більш складних ознак на вищих рівнях як результат взаємодії (сукупної дії) простіших компонентів (J. H. Holland), результатом чого є існування мета-агентів (J. H. Holland) (емерджентних феноменів). Прикладом емерджентності як вияву самоорганізації є поява нового знання внаслідок зіставлення розрізнених відомих фактів. У результаті виникає цілісна інформаційна одиниця, що має нові ознаки, які не зводяться до суми характеристик її складових (є неадитивними (J. H. Holland)), тобто відбувається ускладнення системи.

Інтегративне дослідження відкритих систем різного типу передбачає розгляд універсальних вимірів їхнього існування: простору, часу та енергетичних обмінів. В онтологічному плані **фізичний простір** як базовий домен виступає концептуальним корелятом, що застосовується при опрідмеченому осмисленні абстрактних феноменів, яким є MYSTERY. При виборі референційного фрейму специфікація відносного положення об'єктів відбувається відносно горизонтальної осі, що мотивується антропоцентричною організацією простору (доступне для зорової перцепції розміщується попереду, недоступне для сприйняття – позаду (J. Lyons)), тоді як вертикальний вимір використовується для вираження оцінних характеристик. У представленні просторової динаміки елементів концептуального простору MYSTERY виокремлюються фактивна та фіктивна репрезентації.

Фактивна репрезентація ситуації руху може виступати концептуальним корелятом процесу розв'язування таємниці чи його етапів. У контекстах взаємодії з таємницею, де траектором виступає особа, що здійснює пошук, за критерієм каузативності виокремлюються випадки самостійного руху, спричиненого руху та спричиненого стану (S. Pourcel), що представляється як зміна характеристик внаслідок переміщення: *You got a man who is innocent. You're busy **hounding him to death*** (Teu, MQ, 65). Напрямок руху співвідноситься з метою пошуку; пройдена відстань відповідає досягнутим результатам. При цьому, поряд із цілісним представленням шляху, можливим є висвітлення певних його аспектів: початку, кінця, перетину, вибору. Рух, у якому траектором є думки чи ідеї, як правило, є некаузативним. Щодо манери, характерними ознаками є значна швидкість та інтенсивність руху, що поєднується з його хаотичністю. Водночас чітка траекторія руху прослідковується, коли рух думки повторює рух детектива в процесі пошуку: *His **thoughts went back over the trail that had led them so far wrong*** (Teu, MQ, 123).

Фіктивний рух становить ментально змодельоване переміщення вздовж уявної траекторії, що дозволяє мовцеві передати особливості її конфігурації (Л. Талмі). Хоча традиційно фіктивний рух аналізується через вербальне представлення взаємного розміщення фізичних об'єктів (T. Matlock; L. Talmy), можливою є його ідентифікація в метафоричних висловах (R. Núñez). У таких випадках онтологічна метафора (осмислення ідеї чи ситуації як об'єкта в часопросторі) зазнає подальшого когнітивного переосмислення (розширення, поєднання з метонімією тощо), що призводить до ілюзії руху в домені мети, фактивно не притаманного елементам домену джерела, але наявного імпліцитно (це забезпечує дотримання принципу

інваріантності). У проаналізованому фактичному матеріалі було засвідчено такі типи фіктивного руху (L. Talmy): демонстративний тип траєкторії орієнтації; траєкторія націлювання; траєкторія радіації; траєкторія співпротяжності; траєкторія тіні. Остання виникає внаслідок омовленої концептуалізації тіні як об'єкта, видимого на поверхні, внаслідок переміщення на неї: ...*for he and his brethren knew all about the shadow of peril from the prowling of Tiger Tyrone* (Chesterton, FB, 829).

Час як вербалізований феномен, що утворює референційну систему для специфікації співіснування особи й невідомого, характеризується полісемантичністю та наявністю варіативності у виборі моделей для представлення певних аспектів взаємодій. У концептуальній структурі часу виокремлюється ряд значень (V. Evans; M. Green), представлених іменником *time* у поєднанні з іншими лексичними та граматичними засобами: момент (точка чи дискретна хронологічна позначка – початок розв'язування таємниці, раптове усвідомлення правильного рішення тощо); тривалість (відрізок між визначеними моментами: усвідомленням і передачею / втратою таємниці, початком пошуку та вирішенням таємниці), що може засвідчувати розходження суб'єктивного темпорального досвіду зі стандартним уявленням про довжину відповідного інтервалу (пролонговану тривалість чи часову компресію); випадок; товар; агент.

Сила розглядається як каузативний чинник, що визначає особливості взаємодій між елементами системи – агоністом (таємницею, її власником, особою, яка її приховує чи розв'язує) та антагоністом (іншою особою, інструментом, емоціями, переконаннями) (L. Talmy). Агоніст характеризується притаманною йому тенденцією до руху чи спокою. У контекстах, де агоніст є квестором, антагоніст може бути представлений особою, яка переконує діяти певним чином; словесним стимулом чи поєднанням даних вербального та невербального каналу; фізичним об'єктом; частиною психіки людини. Залежно від того, яка з сутностей є сильнішою (агоніст чи антагоніст), можливим є продовження маніфестації тенденції агоніста чи її подолання. Крім протистояння, іншими можливими формами взаємодії є притягування та сприяння: *But perhaps before then the bank-notes would have provided a clue that would speed things up* (Teu, MQ, 32).

У ситуаціях, де агоністом є власник таємниці, тенденція до спокою ідентифікується з прагненням зберегти секрет, що протиставляються спробам антагоніста змусити його до розкриття. Також тенденція агоніста до руху може блокуватися психологічними чинниками – переконаннями, емоцією страху тощо, що змушують його зберігати секрет: *His whole manner implied that he could have said plenty, but discretion held him back* (Grafton, CC, 48). Залежно від балансу сил, результатом є передача таємниці або ж її збереження: ... *she confessed only reluctantly to her name and she would not budge* (Stout, F, 39).

У контекстах, що засвідчують силові взаємодії, у фокусі уваги також може перебувати таємниця (невідома інформація). У таких випадках тенденція таємниці-агоніста до спокою протиставляється впливу антагоніста з тенденцією до руху особи, яка прагне її розкрити: *When I have facts he needs, he would like to force them out by jumping up and down on my belly* (Stout, PIY, 53), або метафорично переосмисленого інструмента, що допомагає суб'єкту отримати інформацію: *I was*

also thinking that the screw we had thought would squeeze it out of her apparently wasn't going to work... (Stout, PIY, 103).

Розгляд ціннісного навантаження компонентів концептуального простору MYSTERY передбачає врахування, крім власне оцінювання, таких процесів, як епістемічне та афективне позиціонування суб'єкта, а також узгодження його позиції з позиціями інших учасників сценарію або ж його власною попередньою оцінкою тієї самої ситуації. Предмет оцінки може характеризуватися як такий, що має епістемічну (вірогідність, надійність інформації, її відповідність очікуванням мовця), афективну (емоційна реакція, яку предмет викликає у суб'єкта), етичну (співвіднесеність предмета з моральними нормами, що панують у суспільстві) чи прагматичну (відповідність цілям мовця) цінність.

Для дослідження номінативного простору MYSTERY в сучасній англійській мові було розроблено комплексну методичку, що включала ряд етапів. **На першому етапі** за допомогою етимологічного аналізу й аналізу словникових дефініцій було встановлено семантичну структуру концепту MYSTERY та інваріантні складники концептуального простору MYSTERY. **На другому етапі** за допомогою методу суцільної вибірки було виокремлено мікротекстові фрагменти, що містять розчленовані номінації таємниці. Після виокремлення корпусу одиниць аналізу з художніх творів було розглянуто функціонування складників концептуального простору MYSTERY в аспекті простору, часу, сили, ціннісного потенціалу. **На третьому етапі** за допомогою застосування методички фреймового моделювання С. А. Жаботинської було визначено склад концептуального простору MYSTERY, а також проаналізовано його сценарне розгортання й визначено основні етапи його сценарних трансформацій. **На четвертому етапі** за допомогою методу аналізу концептуальної метафори й метонімії було досліджено метафоричні, метонімічні та інтегративні моделі створення вторинних номінацій складників концептуального простору MYSTERY. **На п'ятому етапі** було здійснено функціонально-семантичний і структурний аналіз складників номінативного простору MYSTERY. Елементи дискурс-аналізу на цьому етапі слугували для визначення тактико-стратегічного наповнення сценаріїв ПРИХОВУВАННЯ та РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ.

У другому розділі «**Організація концептуального простору MYSTERY в сучасній англійській мові**» з використанням положень фреймової семантики змодельована внутрішня організація концептуального простору MYSTERY, представлено його сценарні трансформації, виділено моделі концептуалізації, що становлять лінгвокогнітивні основи засобів вторинної номінації його складників.

Концептуальний простір MYSTERY є формою організації взаємопов'язаних ментальних утворень, що відображає особливості взаємодії особи з середовищем з опорою на неповне знання. До його інваріантних складових належать концепти ТАЄМНИЦЯ, КВЕСТОР, УТРИМУВАЧ ТАЄМНИЦІ, ВЛАСНИК ТАЄМНИЦІ (рис. 2.1). Концептуальний простір MYSTERY в роботі моделюється як **фреймовий кластер**, що відображає зв'язки між його складовими концептами, й характеризується такими ознаками, як **фрактальність** та **багатовимірність**, що демонструється наявністю самоподібних структур («фрейм-у-фреймі»); **динамізм**, виявом якого є розширення фреймів за рахунок додавання предикатів та розширення слотів з наступним представленням їх як субфреймів, імпліцитна реалізація аргументів у певних

контекстах, варіативність у виборі пропозиціональних схем для профілювання релевантних ознак об'єкта, а також відображення концептуальної інверсії через співвіднесення аналогічних фреймових структур; *цілісність*, представлена через відношення між компонентами, що експлікуються базисними пропозиціями, часові, а також причинно-наслідкові та асоціативні взаємозв'язки; *відкритість*, що є співвідносною з дією алузивного механізму.

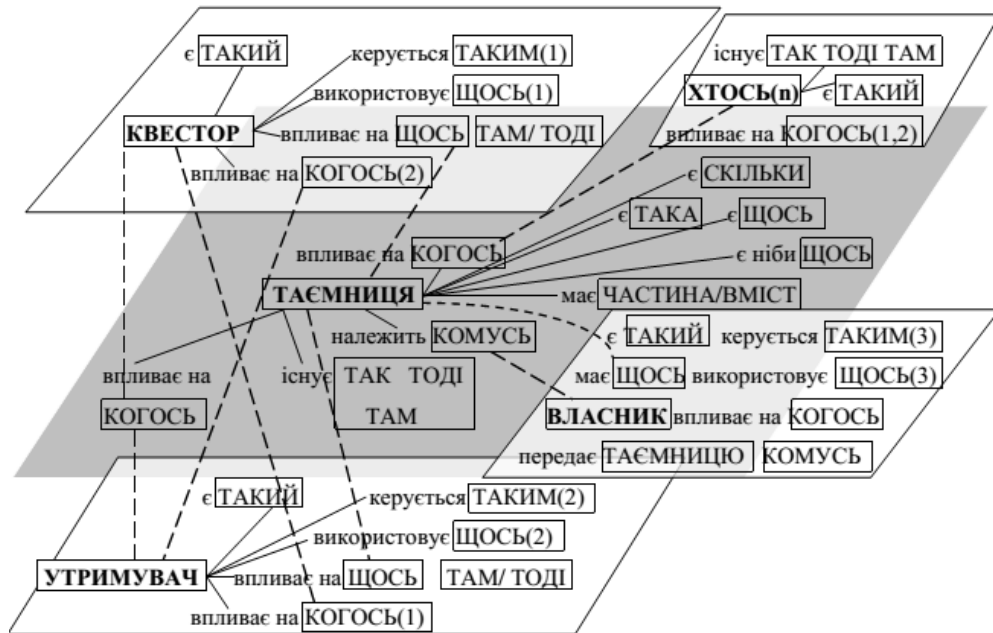


Рис. 2.1. Фреймовий кластер ТАЄМНИЦЯ

Фрейм як вербалізована ментальна структура потенційно орієнтований на розгортання у вигляді **сценарію**, що відображає послідовність подій, пов'язаних часовими чи причинно-наслідковими зв'язками. Синтагматичний аспект його існування представлений такими сценаріями:

- **СТВОРЕННЯ ТАЄМНИЦІ:** *ХТОСЬ₁-КАУЗАТОР (особа, що володіє інформацією) разом з ХТОСЬ₂ (ПОМІЧНИК) через ПРИЧИНУ створює ЩОСЬ-ФАКТИВ (таємниця) від КОГОСЬ₃ (ОПОНЕНТ) задля МЕТИ.*
- **ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ:** *ХТОСЬ-АГЕНС (ВЛАСНИК ТАЄМНИЦІ) діє на ЩОСЬ-ПАЦІЄНС (ТАЄМНИЦЯ) / ХТОСЬ-АГЕНС (ВЛАСНИК ТАЄМНИЦІ) діє на КОГОСЬ-ПАЦІЄНС (КВЕТОР) через ПРИЧИНУ задля МЕТИ.*
- **ПЕРЕДАЧА ТАЄМНИЦІ:** *ХТОСЬ-АГЕНС (ВЛАСНИК ТАЄМНИЦІ) передає ЩОСЬ-ПАЦІЄНС (ТАЄМНИЦЯ) КОМУСЬ-РЕЦИПІЄНТ через ПРИЧИНУ задля МЕТИ.*
- **РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ:** *ХТОСЬ-АГЕНС (КВЕТОР) діє на ЩОСЬ-ПАЦІЄНС / АФЕКТИВ (ТАЄМНИЦЯ) через ПРИЧИНУ задля МЕТИ. ХТОСЬ-АГЕНС (КВЕТОР) діє на КОГОСЬ-ПАЦІЄНС (УТРИМУВАЧ ТАЄМНИЦІ) через ПРИЧИНУ задля МЕТИ.*

Зважаючи на єдність раціонального та ірраціонального у пізнавальній діяльності людини необхідним є розгляд **ролі емоцій** у розгортанні названих сценаріїв. Значення емоцій у взаємодії особи й таємниці було проаналізовано на прикладі сценарію розв'язування таємниці. Встановлено, що емоція може представлятися як *причина*, що сприяє, перешкоджає чи модифікує діяльність суб'єкта, або ж як *результат*, коли емоційна реакція відображає передусім оцінку особою існуючої ситуації, власних дій чи спричиненого стану справ.

В основі непрямих номінацій концептуального простору MYSTERY лежать метафоричні, метонімічні та інтегративні концептуальні моделі. **Метафора** визначається як мапування між доменами, що базується на досвіді (G. Lakoff). Поєднання образних схем **ОБ'ЄКТ** та **ЧАСТИНА-ЦІЛЕ** (структурними елементами останньої є ціле, частини та конфігурація (G. Lakoff)) обумовлює представлення абстрактного поняття «таємниці» як складного об'єкта з внутрішньою структурою, утвореною множиною одиниць. Дискретний склад таємниці як об'єкта, частинами якого є невідомі факти (*clues, pieces of the puzzle, points*), пояснює можливість концептуалізації її вирішення як систематизації, перетворення хаотичного набору одиниць інформації на ситуативно гомеостатичну систему: *Like the proverbial bolt of lightning, everything fell into place as smoothly as one of those backwards cinema films in which the pieces of a jigsaw puzzle jump each into its proper place, completing itself before your very eyes* (Bradley, SBP, 101). Крім того, ідея впорядкування лежить в основі уявлення про рівневу (ієрархічну) структуру таємниці. Таємниця як об'єкт може характеризуватися тактильними параметрами: *the deep mystery through which we were groping* (Doyle, CSH, 295–296), олфактивно-смаковими характеристиками: *smelling the foul odor* (Stout, F, 100); *tidbits* (Brightwell, MJ, 185). Розкриття таємниці містить її метафоричне розуміння як речовини, що характеризується фізичним станом. Так, невідома інформація сприймається як рідина, яка не має іманентної форми: *It was hoped that the whole affair had been kept so secret that **nothing would have leaked out*** (Christie, SA, 23), відомі факти – як тверда речовина (конвенційні метафоричні вирази *solid / concrete / hard facts; to crystallize*).

Метафоричне ускладнення образних схем **ВМІЩЕННЯ**, **ВСЕРЕДИНИ / ЗЗОВНІ**, що відображають фізичний досвід перебування в обмеженому просторі та маніпулювання об'єктами й контейнерами, лежить в основі ряду непрямих номінацій таємниці: таємниця є контейнером для інформації, який обмежує доступ до неї (конвенційні мовні метафори *to be shrouded / veiled in mystery*). Поряд із метафоричним представленням уміщення загадкового у свідомості людини, особа, яка володіє таємницею, може осмислюватися як контейнер для невідомого: *he couldn't now know everything that was **inside my head*** (Ahern, TPN, 152). Приховування інформації відповідає розміщенню об'єкта в контейнері / закриванню контейнера: *to keep under your hat, under wraps, to draw a veil over, to cover, a cover-up*, розкриття таємниці – відкриттю контейнера: *to uncover, to unveil*; або ж входу квестора в контейнер: *to delve into something*.

Профілювання частини контейнера відбувається, коли таємниче розміщене за перешкодою, що робить його недоступним для сприйняття. Це демонструється поєднанням образної схеми **ВМІЩЕННЯ** та накладанням концептуальних доменів **БАЧЕННЯ** й **РОЗУМІННЯ**: *a smokescreen, a front*. Взаємодія образних схем **ВМІЩЕННЯ**, **ВЕРХ / НИЗ** та висвітлення верхньої площини контейнера обумовлює концептуалізацію розуміння, усвідомлення фактів як появи чогось на поверхні: *to surface; What bubbled up inexplicably from the bottom of my memory...* (Bradley, WS, 76).

Крім зміни онтологічного статусу таємниці в площині *абстрактне поняття – фізичний об'єкт*, спостерігається її метафоричне осмислення як живої істоти. Аналіз мовного матеріалу дозволяє виокремити такі аспекти метафоричної концептуалізації

ТАЄМНИЦІ ЯК ІСТОТИ: правителя; противника; міфічної істоти; тварини: *the woman's a chameleon...* (George, GD, 149).

Концептуальна метонімія є результатом мапування концептуалізованої інформації в межах одного домену, що структурується ідеалізованою когнітивною моделлю (G. Lakoff, M. Turner). У контексті згаданого вище фреймового кластеру, метонімія є операцією, що забезпечує висвітлення певного аспекту концептуальної структури чи уможливорює доступ до ширшого масиву даних. Аналіз непрямих номінацій таємниці в англійській художній літературі демонструє встановлення метонімічних відношень ЦІЛЕ – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей ОБ'ЄКТ – ЧАСТИНА, КАТЕГОРІЯ – ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОДІЯ, ШКАЛА та відношень ЧАСТИНА – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей ДІЯ, СПРИЙНЯТТЯ, ПРОДУКУВАННЯ, ЗНАК – РЕФЕРЕНЦІЯ (за типологією Г. Раддена та З. Ковечеша). Прикладом мапування ОБ'ЄКТ ЗАМІСТЬ ЙОГО ЧАСТИНИ є фрагмент, де характеристика візуального образу (зовнішності / виразу обличчя) приписується особі: *Father and Aunt Felicity were inscrutable, too* (Bradley, WS, 97).

Аналіз особливостей співіснування метафори та метонімії передбачає розмежування випадків їхньої спільної реалізації в синтагмі та їхньої взаємодії на концептуальному рівні (A. Barcelona). Так, метонімія ПРОЦЕС ЗАМІСТЬ РЕЗУЛЬТАТУ (*deduction*) та метафора ТЕОРІЯ – ЦЕ БУДІВЛЯ поєднуються на основі спільності референта (теорія, висунута за допомогою дедуктивних умовиводів): *...minute and laborious investigations which form the solid basis on which his brilliant edifices of deduction were reared* (Doyle, CSH, 957). За аналогією можна вести мову про співположення кількох метафор (метонімії) без їхньої інтеграції: *It gives us elbow room to keep the lid on things* (George, DM, 53–54). Передумовою одночасної наявності висловів, в основі яких лежать різні концептуальні операції, є їх сумісність (A. Barcelona), а результатом порушення семантичної комбінаторики метафоричних корелятивів може бути каламбур: *Also, what about that young woman, his fiancée, who raised such a ruction about it and called me a mongrel bloodhound? A contradiction in terms – not a good epithet* (Stout, TT, 60).

Спираючись на підхід, який розробляє Ф. Х. Руїз де Мендоза, розглянуто такі типи метафонімії: метонімічне розширення метафоричного домену мети; метонімічне звуження (однієї з відповідностей) домену мети; метонімічне звуження метафоричного домену джерела; метонімічне розширення метафоричного домену джерела: закриті двері й вікна як фізична перешкода репрезентують приховування (УМОВИ ЗАМІСТЬ ПОДІЇ), що метафорично переосмислюється як атрибут секретності при описі ритуалу хрещення в річці (СЕКРЕТНЕ – ЦЕ ЗАХОВАНЕ): *...Nicodemus Flicht's strange brand of religion was still said to be practiced in the village, although nowadays strictly behind closed doors and drawn curtains* (Bradley, RHM, 30).

У третьому розділі «Контурні номінативного простору MYSTERY в сучасній англійській мові» здійснено аналіз мовних засобів, що утворюють номінативний простір MYSTERY з перспектив лінгвосеміотики. Висвітлено семантичні, структурні та прагматичні особливості вербалізаторів складових концептуального простору MYSTERY, а також розглянуто іконічні мовні знаки, що входять до його складу.

Номінативний простір MYSTERY не є власне фрагментом лінгвальної реальності, а виступає евристичною побудовою (З. Д. Попова, Й. А. Стернин), що

об'єднує мовні ресурси різних рівнів та частиномовної належності, які вербалізують складники концептуального простору MYSTERY. Номінативному простору MYSTERY притаманні універсальні системні ознаки ієрархічності, фрактальності та динамічності (О. С. Колесник). Виявом ієрархічності у структурному плані є входження до номінативного простору одиниць різних рівнів – від морфемного до текстового. Фрактальність прослідковується через масштабне повторення структури концептуального простору MYSTERY у семантичній структурі розчленованих номінацій MYSTERY та у внутрішній формі лексем, що позначають таємницю. Динамічність простору стає об'єктом уваги при функціонально-семантичному аналізі складників номінативного простору, оскільки вживання певної одиниці в контексті дозволяє виокремити її семантичний профіль, що визначається її функцією у дискурсі.

У межах номінативного простору MYSTERY виокремлюємо три основні субпростори – MYSTERY, КВЕСТОР та УТРИМУВАЧ ТАЄМНИЦІ, кожен із яких має польову структуру. До ядра субпростору MYSTERY належить архілексема – іменник *mystery* (ім'я фокусного концепту для ряду енігматичних феноменів) та його найближчі стилістично нейтральні словникові синоніми. До медіальної зони ми відносимо решту стилістично нейтральних і стилістично забарвлених словникових синонімів іменника *mystery*, а також прикметник *mysterious* та прислівник *mysteriously* з їхніми синонімами й неозначені займенники. До ближньої периферії також належать номінації, які містять у своєму складі сему «*прихований, невідомий*», проте таємничість у них не є центральним компонентом значення слова. Дальня периферія субпростору MYSTERY структурується лексемами, що перебувають в антонімічних відношеннях до елементів його центральної та медіальної зон. Також до неї входять контекстуальні позначення енігматичних феноменів – загальні чи власні назви, займенники, широкозначні, нечіткі або неоднозначні номінації (слова / структури), що називають невідомі сутності, про які складно здобути інформацію.

За Ч. С. Пірсом, залежно від типу відношення між репрезентаменом та об'єктом, знаки поділяються на ікони, індекси та символи. Іконічно мотивовані знаки в проаналізованому матеріалі містять **образи**, що копіюють перцептивні характеристики референта, діаграми та метафори. Так, апосіопеза може розглядатися як образний іконічний знак, що базується на неповноті. Він дозволяє мовцеві відсунути на задій план сумнівну, неперевірену інформацію за допомогою натяку, де вголос висловлюється лише початок речення. Мовчання як аудіальний іконічний знак може бути незаповненим (W. Wolf) або ж може компенсуватися невербальними індексами: “*Would you have any idea*” – *he glanced towards James* – “*either of you, why your father would kill himself?*” ***Jonas shrugged, lifting one shoulder and pulling down his mouth at the corners*** (Black, V, 54). Окрім функції іконічного пропуску, мовчання також може виступати індексом, актуалізуючи каузальний зв'язок між некооперативною поведінкою та ненаданням відповіді.

Діаграми є іконічними знаками, що базуються на структурному паралелізмі. У випадку **еліпсису** відповідність між релевантною новою інформацією / очевидною інформацією та вимовленою / пропущеною частиною речення зумовлена іконічним відношенням між фігурою та фоном. Таким чином мовець отримує можливість виділити актуальні деталі повідомлення, водночас дотримуючись максими кількості

П. Грайса: “Please look closely at the scratch on her cheek.” <...> “**Made with something with a fine sharp point.** <...>” “When?” “The best guess is today, but it could have been yesterday I suppose. **Not possibly three days ago**” (Stout, SBC, 188–189). Еліпсис може також застосовуватися, щоб відсунути на задній план інформацію, що є об’єктом приховування. Функціонування **повтору** базується на іконічному принципі кількості, що передбачає відповідність між кількістю мовної форми та кількістю, важливістю чи непередбачуваністю концептуальної інформації (Т. Givón). Діаграматична іконічність наявна також на рівні семантики, де вона становить кореляцію між змістом мовної одиниці та концептуальною репрезентацією ситуації, яка ілюструється зростанням конкретності номінацій об’єкта пошуку в процесі розгортання сценарію SOLVING A MYSTERY, що відображає накопичення інформації про нього.

Метафора, що є третім типом іконічних знаків у класифікації Ч. С. Пірса, співвідносить два референти, встановлюючи відношення подібності між окремими концептуальними репрезентаціями. У наведеному нижче прикладі процес розслідування метафорично корелює з фізичним переміщенням, причому анафора (діаграма) підсилює іконічні зв’язки між формою й змістом, відображаючи ідею руху з однієї точки (єдинопочаток) у різних напрямках: *To find a murderer you followed clues, yes. But you also followed emotions. The ones that stank, the foul and putrid ones. You followed the slime. And there, cornered, you’d find your quarry* (Penny, VT, 70).

До формальних критеріїв класифікації номінацій MYSTERY належить рівень мовної системи, на якому функціонує відповідний мовний знак. Спираючись на класифікацію текстових концептів, запропоновану О. М. Кагановською, екстрапольовану О. С. Колесником до аналізу феноменів семіосферного плану, виділяємо *мікро-знаки* – афіксальні морфеми, що надають кореневій морфемі значення «невідомості, розмитості»; *ката-знаки-1* – прості слова (*puzzle, blur*), та афіксальні деривати (*darkness*), *ката-знаки-2* – композити, зафіксовані в лексикографічних джерелах (*whatsitsname*), а також авторські неологізми: *Ladislav Zama-something-or-other!* (Heyer, DU, 32), *макро-знаки* – вільні словосполучення, що описують таємницю в різноманітних контекстах, тобто контекстуальні синоніми іменника *mystery*: *Some person unknown* (Stout, PIY, 49), а також ідіоматичні вислови: *poker faces* (Bradley, SAB, 37); *мезо-знаки-2* – знаки-речення, що охоплюють розчленовані номінації таємниці чи особливостей її функціонування, *мезо-знаки-1* – надфразові єдності, де ряд дистантних номінацій створюють образ таємниці як ситуації, визначальними рисами якої є невідомість, прихованість чи відмежованість; *мега-знаки* – тексти, представлені в нашому дослідженні фрагментами, яким притаманна відносна автономність у межах аналізованого художнього тексту (листи, записки, телеграми, повідомлення тощо) і які можуть варіюватися за обсягом.

Для визначення прагматичного аспекту складників номінативного простору MYSTERY було проаналізовано тактико-стратегічне наповнення сценаріїв ПРИХОВУВАННЯ / РОЗВ’ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ. За критерієм кооперативності та звернення до одного з компонентів комунікативної ситуації (за Р. Якобсоном) для

аргументації, було виокремлено стратегії й тактики УТРИМУВАЧА ТАЄМНИЦІ при розгортанні сценарію ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Тактико-стратегічне наповнення сценарію ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ

Стратегії	Тактики
стратегія уникнення	припинення розмови зміни теми ігнорування
стратегія відмови надати запитану інформацію	експліцитної відмови тактики імпліцитної відмови: 1) тактики, орієнтовані до КВЕСТОРА уточнення причин запиту заперечення права КВЕСТОРА запитувати апеляції до особистісних якостей КВЕСТОРА погрози ----- 2) тактики, орієнтовані до УТРИМУВАЧА ТАЄМНИЦІ вказівки на відсутність доступу до інформації апеляції до професійних норм апеляції до соціальних норм апеляції до моральних норм та особистих зобов'язань посилання на небезпеку чи шкоду для мовця від розголосу апелювання до права на приватність апеляції до власного позитивного іміджу УТРИМУВАЧА ТАЄМНИЦІ в очах співрозмовника апеляції до фізичного чи емоційного стану УТРИМУВАЧА ТАЄМНИЦІ ----- 3) тактики, орієнтовані до повідомлення оскарження формулювання питання визначення релевантності питання визначення імпліцитного значення питання ----- 4) тактика, орієнтована до контакту вказівки на присутність нератифікованих слухачів
стратегія надання відповіді з порушенням максимум спілкування	порушення максими кількості порушення максими якості порушення максими релевантності порушення максими способу

При класифікації стратегій і тактик, що застосовуються КВЕСТОРОМ при розв'язуванні таємниці, було враховано комунікативну мету та зв'язок із попередньою реплікою і виокремлено стратегію запиту інформації (представлену інтродуктивною тактикою, тактикою розвитку теми й тактикою деталізації) та стратегію стимулювання (реалізується тактикою наполягання, аргументативною тактикою, тактикою залякування й тактикою заохочення).

ВИСНОВКИ

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню лінгвокогнітивних та лінгвосеміотичних особливостей номінативного простору MYSTERY на матеріалі англомовних художніх творів ХХ–ХХІ століть.

Методика, яка врахувала базові положення теорії систем та лінгвосинергетики, когнітивної лінгвістики й лінгвоконцептології, фреймової семантики, теорії концептуальної метафори та метонімії, лінгвосеміотики й лінгвопрагматики, дозволила встановити, що феномен енігматичності, концептуалізований і вербалізований як MYSTERY, є своєрідною універсалією, яка детермінує перебіг процесів розвитку, адаптації та трансформації систем різної природи й планів буття.

Номінативний простір MYSTERY визначено як структуровану сукупність номінативних одиниць, що вербалізують складові концептуального простору MYSTERY, віддзеркалюючи сутнісні ознаки відповідних реалій та відображаючи їхню інтерпретацію представниками англомовної лінгвокультури. Концепт MYSTERY – це ментальне утворення, що віддзеркалює притаманні для представників англомовних лінгвоспільнот уявлення про об'єкт (істоту, предмет або ситуацію), інформація про який є недоступною чи недостатньою за якісними / кількісними ознаками для суб'єкта у певному часо-просторі, при чому така інформаційна недостатність викликана властивостями самого об'єкта, ситуативним станом речей або впливом іншого суб'єкта. Оскільки надане визначення імплікує зв'язок MYSTERY з іншими концептами, концептуальний простір MYSTERY моделюється як фреймова мережа, що характеризується цілісністю, фрактальністю, динамізмом і відкритістю та містить концепти КВЕСТОР, ВЛАСНИК ТАЄМНИЦІ, УТРИМУВАЧ ТАЄМНИЦІ, а також сирконстанти, що характеризують їхні взаємодії. Вербальне представлення ситуацій взаємодії названих концептів відбувається в рамках сценаріїв СТВОРЕННЯ, ПРИХОВУВАННЯ, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ й ПЕРЕДАЧА ТАЄМНИЦІ.

Лінгвокогнітивною основою непрямих номінацій концептуального простору MYSTERY є метафоричні, метонімічні та інтегративні концептуальні моделі. Метафоричні моделі мотивують онтологічне переосмислення MYSTERY як об'єкта з певними фізичними характеристиками, перцептивними параметрами й дискретною внутрішньою структурою; контейнера, що містить невідому інформацію; істоти (антропоморфної істоти – правителя чи противника, тварини або міфічної істоти), темряви. Метонімічні моделі встановлюють відношення ЦІЛЕ – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей ОБ'ЄКТ – ЧАСТИНА, КАТЕГОРІЯ – ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОДІЯ, ШКАЛА та відношення ЧАСТИНА – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей ДІЯ, СПРИЙНЯТТЯ, ПРОДУКУВАННЯ, ЗНАК – РЕФЕРЕНЦІЯ. Інтегративні моделі протиставляються співприсутності кількох метафор чи метонімії на синтагматичному рівні та охоплюють метафтонімію, а також взаємодію на концептуальному рівні кількох метафор чи метонімії, що мотивують певний мовний вислів.

Номінативний простір MYSTERY характеризується ієрархічністю (виявом якої є входження до номінативного простору одиниць різних рівнів), фрактальністю (яка прослідковується в масштабному повторенні структури концептуального простору в семантичній структурі одиниць різного рівня – у внутрішній формі слова,

словосполученні, реченні, (мікро)тексті), динамічністю (пов'язаною з різними функціонально-семантичними характеристиками мовних одиниць у дискурсі).

З точки зору семантики, вербалізаторами MYSTERY є марковані члени опозицій, утворених на основі таких ознак, як широкозначність, неоднозначність та нечіткість. Контекстуальне вживання складників номінативного простору MYSTERY дозволяє виокремити в структурі значення мовної одиниці певний семантичний профіль, що визначає її функцію в дискурсі, відповідно до чого виокремлюються такі функціонально-семантичні типи, як кваліфікатори, дейктики, акцентуатори, прескриптори, констататори, сигнали та оцінні знаки. Структурні характеристики аналізованих мовних одиниць, що також визначалися з огляду на їхнє функціонування в мікро-дискурсивних фрагментах, дозволили виділити *мікро-знаки* – морфеми; *ката-знаки-1* – прості лексичні одиниці, *ката-знаки-2* – композити, *макро-знаки* – одиниці фразового рівня, ідіоми, *мезо-знаки-2* – знаки-речення, *мезо-знаки-1* – надфразові єдності, дистантні номінації, *мега-знаки* – тексти. Для визначення прагматичного аспекту мовних знаків, які є складниками номінативного простору MYSTERY, було проаналізовано тактико-стратегічне наповнення сценарію ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ, що охоплює стратегію уникнення, яка передбачає тактики припинення розмови, зміни теми та ігнорування; стратегію відмови надати запитану інформацію, яка може реалізуватися імпліцитно й експліцитно, та стратегію надання відповіді з порушенням максим спілкування. Розгортання сценарію РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ виявляє такі стратегії КВЕСТОРА: стратегію запити інформації (охоплює інтродуктивну тактику, тактику розвитку теми й тактику деталізації) та стратегію стимулювання відповіді (містить тактику наполягання, залякування й заохочення), що може супроводжувати стратегію запити інформації, сприяючи досягненню мовцем мети сценарію.

Результати вивчення лінгвокогнітивної та лінгвосеміотичної природи й функціонування складників номінативного простору MYSTERY відкривають перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані з вивченням сукупного функціонування знаків різних модальностей, що репрезентують складники концептуального простору MYSTERY на матеріалі кінодискурсу, а також у розгляді номінативного простору MYSTERY в діахронії та порівнянні його особливостей у давньо-, середньо- й ранньоніовоанглійський період.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стрельченко К. С. Вербалізація сценарію ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ в аспекті міждисциплінарних студій / К. С. Стрельченко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія Філологічні науки (мовознавство). – 2016. – Вип. 146. – С. 165–179.

2. Стрельченко К. С. Емоціогенний потенціал вербалізованого сценарію «РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ» (на матеріалі сучасної англійської прози) / К. С. Стрельченко // Нова філологія. – 2016. – Вип. 68. – С. 30–36.

3. Стрельченко К. С. Інтегративні моделі концептуалізації ТАЄМНИЦІ в картинах світу англійських лінгвоспільнот / К. С. Стрельченко // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики : науковий

журнал / [редкол. В. І. Кушнерик та ін.] – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11–12, Ч. 2. – С. 263–268.

4. Стрельченко К. С. Концептуальна метонімія у вербалізації ТАЄМНИЦІ в сучасній англійській мові / К. С. Стрельченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 55, Ч. 2. – С. 329–337.

5. Стрельченко К. С. Концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ в контексті міждисциплінарних студій / К. С. Стрельченко // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя). – 2016. – Книга 1. – С. 191–196.

6. Стрельченко К. С. Концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ: фреймова модель (на матеріалі англомовних художніх творів) / К. С. Стрельченко // *Studia Philologica* (Філологічні Студії): зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарєва [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – Вип. 6. – С. 56–62.

7. Стрельченко К. С. Метафоричні моделі концептуалізації ТАЄМНИЦІ в картині світу носіїв англійської мови / К. С. Стрельченко // Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство». – 2015. – Т. 252, вип. 240. – С. 97–102.

8. Стрельченко К. С. Прагматичний аспект вербалізованого сценарію «ПРИХОВУВАННЯ ТАЄМНИЦІ»: стратегії й тактики / К. С. Стрельченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 77. – С. 89–94.

9. Strelchenko K. The Nominative Space MYSTERY through the Iconic Lens (A Study of Modern English Fiction) / K. Strelchenko // Південний архів (філологічні науки). – 2017. – № 69. – С. 124–126.

10. Стрельченко К. С. Каузація в концептуальному просторі ТАЄМНИЦЯ в аспекті семантики номінацій силових взаємодій / К. С. Стрельченко // *Science and Education a New Dimension. Philology* / [editor-in-chief Xenia Vamos]. – Budapest, 2016. – Vol. IV (27), Issue 107. – P. 48–52.

11. Стрельченко К. С. Фіктивний рух у представленні концепту ТАЄМНИЦЯ в сучасній англійській мові / К. С. Стрельченко // Мова. Культура. Комунікація: інноваційні підходи до вивчення мов та літератур: Матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 22–23 квітня 2016 р.). – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – 2016. – С. 51–55.

АНОТАЦІЯ

Стрельченко К. С. Номінативний простір *MYSTERY*: лінгвокогнітивний та лінгвoseміотичний аспекти (на матеріалі англомовних художніх творів ХХ–ХХІ ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський університет імені Бориса Грінченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018.

Дисертацію присвячено аналізу номінативного простору *MYSTERY* в сучасній англійській мові з позицій семіотики й когнітивної лінгвістики. Встановлено семантичну структуру концепту *MYSTERY*. Визначено концептуальний простір

MYSTERY як синергетичну систему й розглянуто мовні знаки відповідного номінативного простору, що втілюють уявлення англомовних лінгвоспільнот про енігматичні феномени. Змодельовано зв'язки між компонентами концептуального простору MYSTERY у вигляді фреймової мережі та проаналізовано їхню сценарну реалізацію. Реконструйовано концептуальні моделі, що лежать в основі непрямих номінацій MYSTERY в сучасній англійській мові. Визначено характеристики номінативного простору MYSTERY та проаналізовано функціонально-семантичні й структурні особливості його складників. З'ясовано тактико-стратегічне наповнення сценаріїв ПРИХОВУВАННЯ та РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ через розгляд дискурсивної реалізації складників номінативного простору MYSTERY.

Ключові слова: знак, концепт, концептуальний простір, номінативний простір, MYSTERY.

АННОТАЦІЯ

Стрельченко К. С. Номинативное пространство *MYSTERY*: лингвокогнитивный и лингвосемиотический аспекты (на материале англоязычных художественных произведений XX–XXI вв.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский университет имени Бориса Гринченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2018.

Диссертация посвящена анализу номинативного пространства MYSTERY в современном английском языке с позиций семиотики и когнитивной лингвистики. Концептуальное пространство MYSTERY определено как синергетическая система и рассмотрены языковые знаки соответствующего номинативного пространства, которые воплощают представления англоязычных лингвосообществ об энигматических феноменах. Связи между компонентами концептуального пространства MYSTERY моделируются в виде фреймовой сети и анализируются их сценарные реализации. Производится реконструкция концептуальных моделей, лежащих в основе непрямих номінацій MYSTERY в современном английском языке. Выделяются характеристики номинативного пространства MYSTERY и изучаются функционально-семантические и структурные особенности его составляющих. Произведено исследование тактико-стратегического инвентаря сценариев СОКРЫТИЕ и РАЗГАДЫВАНИЕ ТАЙНЫ через рассмотрение дискурсивной реализации составляющих номинативного пространства MYSTERY.

Ключевые слова: знак, концепт, концептуальное пространство, номинативное пространство, MYSTERY.

RESUME

Strelchenko K. S. Designation Space MYSTERY: Linguocognitive and Linguosemiotic Aspects (a Study of English XX–XXI Century Fiction). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018.

Drawing on the notions developed within the systems' theory, linguosynergetics, cognitive linguistics, linguoconceptology, frame semantics, conceptual metaphor and

metonymy theory, linguosemiotics and linguopragmatics, the study claims that enigmatic phenomena conceptualized and verbalized as MYSTERY constitute a universal governing the processes of development and transformation of systems of various nature.

The designation space MYSTERY is defined as a structured body of lingual signs which verbalize the constituents of the conceptual space MYSTERY, reflecting the significant characteristics of the respective phenomena and their interpretation by representatives of the English linguoculture. The properties manifested by the designation space in question include hierarchic organization, discreteness, integrity, fractal and dynamic nature. The concept MYSTERY is a mental entity concentrating the ideas shared by representatives of the English linguoculture about a living being, object or situation characterized by lack of information in the given space-time caused by properties of the cognized object, situational circumstances or the influence of another subject. Taking into consideration the relationship between MYSTERY and other concepts implicated by this definition, we model the conceptual space as a frame network including the concepts QUESTOR, OWNER OF THE MYSTERY, KEEPER OF THE MYSTERY, as well as various adjuncts specifying their interactions. The verbal representation of the interactions between the said concepts is tackled within the framework of the scenarios CREATING, CONCEALING, SOLVING and SHARING A MYSTERY.

The linguocognitive premises of MYSTERY's indirect nominations within the respective designation space prove to fall in with metaphoric, metonymic and integrative conceptual models. As a result of the mental reworking of the ontological status of this phenomenon, it can be metaphorically represented as an OBJECT, CONTAINER, or a LIVING BEING. Conceiving of MYSTERY as an OBJECT entails highlighting its physical state, perceptual parameters, or internal structure as well as the changes of these characteristics. The CONTAINER metaphor actualizes the relevant spatial coordinates and perspectival relations between the unknown and the observer whereas regarding mystery in terms of a LIVING BEING results in ascribing to it the prototypical features of a human, an animal or a mythical creature. The metonymic designations referring to the process of creating and solving a mystery feature the relations part-whole and part-part, with the idealized cognitive models structuring corresponding domains presented in the study. Following the distinction between the coinstantiation of several cognitive operations in the same linguistic unit and their interplay on the conceptual level, the study also centers on the integrative models, detailing the types of metaphor and metonymy interaction as well as combinations of several metaphors or metonymies motivating a linguistic expression.

From the semantic perspective, the verbalizers of MYSTERY are the marked members of the oppositions based on such features as generality, ambiguity and vagueness. The contextual usage of the lexical items in question allows one to single out the semantic profile of the given unit, determining its discourse function. The study also sheds light on the structural peculiarities of the nominations of MYSTERY from the morphemic to the textual level. Finally, the toolkit of linguopragmatics is employed to investigate the inventory of strategies and tactics used by the KEEPER OF THE MYSTERY and QUESTOR throughout the unfolding of the scenarios CONCEALING A MYSTERY and SOLVING A MYSTERY, respectively.

Key words: concept, conceptual space, MYSTERY, nominative space, sign.

Підписано до друку 20.04.2018 р. Формат видання 60x84/16.
Ум. др. арк. 1,16. Тираж 104 пр. Зам. № 8-036.
Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.